

Ciklág rejtélye: Dávid filiszteus katonai előmenetelének kérdései (1Sám 27,1–28,2; 29,1–11)

James A. Diamondnak igaza van, amikor a következőket írja: „A morálisan elítélendő Dávid személyleírása a héber Bibilában meglepő ellentmondásban áll a zsidó liturgiában megjelenő messiási vágyakozással ábrázolt szent Dáviddal.”² Jó példa erre Dávid zsoldos tevékenysége Gát királyának, Ákísnek uralkodása alatt, amelyet Yael Shemesh így jellemez: „Meglehetősen zavarba ejtő Dávid szökésének elbeszélése a maga 600 harcosból álló csapatával a filiszteusok, azaz Izráel legkérlelhetetlenebb ellenségének földjére.”³ Jelen tanulmány célja megvizsgálni Dávid életének ezen szakaszát, amint azt Sámuel első könyvében olvashatjuk. A megvizsgálandó bibliai szöveg elsősorban Sámuel első könyvéből a 27,1–28,2, illetve a 29. fejezet, tehát ezek magyarázatát tárom az olvasó elé. A tanulmány első része igyekszik feltárni azt, hogy Dávid miért menekült a filiszteusok földjére. A második rész azt elemzi, hogy mennyire volt Dávid kész az Izráel elleni harcra. Mindkét rész magyarázatot kíván adni annak a bibliai summázó állításnak a hitelességére, amely szerint Dávid egyetlen izraelitát sem ölt meg mialatt Ákís király szolgálatában állt.

Indíték

Sámuel első könyvének írója fontosnak tarja közölni Dávid elpártolását, és ezt, P. Kyle McCarter Jr. helyes megállapítása szerint, „védő hangnemben” teszi: „Dávid valóban Filiszteába szökött, ezt azért tette, mert Saul üldözte, és habár a

¹ Paul JEFFREY az észak-írországi Belfastban lelkész az alá nem író presbiteriánus egyház (Non-Subscribing Presbyterian Church of Ireland) 2012-ben, illetve 2014-ben a Queen's University Belfast intézményében szerezte alapképzési és magiszteri oklevelét teológiaiából, 2017-ben pedig a Cambridge-i Westminster College-ban szerzett lelkészképesítési oklevelet. Jelenleg segédlelkész Moira és a belfasti Mountpottinger gyülekezeteiben.

² James A. DIAMOND, “King David of the Sages: Rabbinic Rehabilitation or Ironic Parody?” *Prooftexts: A Journal of Jewish Literary History* 27, 3 (2007): 373–342, 373.

³ Yael SHEMESH, “David in the Service of King Achish of Gath: Renegade to his People or a Fifth Column in the Philistine Army?” *Vetus Testamentum* 57, 1 (2007): 73–90, 73.

filiszteai király szolgálatába állt, mindezt eszközként használta Izráel további el-lenségeinek a legyőzésére.”⁴ Valószínűleg a szerző arra törekszik, (vagy azzal biz-ták meg, hogy arra törekedjen), hogy egy politikai szempontból kellemetlen múltbéli eseménynek más értelmezést adjon. Ezt annak hangsúlyozásával éri el, hogy Dávid szökéséért Saul hibáztatható, és Dávid, feltehetően Jahve választott-ja, csupán azt tette, amit a túlélésért tennie kellett. Fontos megjegyeznünk, hogy a szerzőt arra kényszeríthették, hogy inkább módosítson ezen a kellemetlen tör-ténésen, de ne hagyja ki teljesen. Pseudo-Philo is ezt tette a *Liber antiquitatum biblicarum* szerkesztésekor. Ez arra enged következtetni, hogy túlságosan ismert és jelentős volt ahhoz, hogy figyelmen kívül maradjon. Ahogy azt McCarter írja, „egyetlen, Dávidot fontosnak tartó bibliai író sem jelentette volna ki, hogy Júdea királyainak örököse egykoron a filiszteusok szolgája volt, így nem vonhatjuk két-ségbe”, hogy Dávid, bár ez megütközést kelthetett, valóban szolgált a filisz-teusoknak.”⁵

Egy másik megközelítés az lehetne, hogy a szerző számára Dávid nem volt annyira rokonszenves. Lehet, hogy a szerző olyan olvasótábornak írt, akik sze-rint Saul csak a rosszat, Dávid csak a jót testesíti meg. Ebben az esetben feltéte-lezhető, hogy Dávid hibáinak a felfedése ezt a képet szeretné árnyalni. Még ak-kor is, ha ez így lenne, Dávid elpártolásának említése politikai csavarként hat, amely Dávid személyét szeretné felmenteni hűtlensége, a királygyilkosság, illetve a testvérgyilkosság vádja alól. Továbbá a szerző Saulig vezeti vissza a felelősséget, tehát miközben a szerző ismerteti a Saul és Dávid között dúló konfliktust, nem tekinthető Saul védelmezőjének. Ezt az alábbiakban bővebben kifejtem.

Dávid elsődleges célja a 27. szakasz szerint a Saul üldözésétől való szabadu-lás. Ezt világosan fogalmazza meg az első versben a טלמ (eltűnik, meglép, távo-zik) és a ושא, mindkét kifejezés kétszer is szerepel a szövegben. Úgy tűnik, hogy nem veszi figyelembe a 26. szakasz végét, amely egy látszólag harmonikus meg-békélést mutat be Saul és Dávid között. Saul látszólag elfogadja, hogy ő hibázott. A 21. versben Saul kijelenti, hogy „vétkezett” (אטח), hogy „ostoba módon visel-kedett” (לכס), és hogy „tévedett” (הגש). Saul fiaként utal Dávidra (בן). Azonban Adam Green azt állítja, hogy mindkét Dávidról szóló leírás „Dávid mellett szóló mítosz, amelyek azért születtek, hogy leleplezzenek egy találkozót, amely Dávid

⁴ P. Kyle McCarter Jr., *I Samuel: A New Translation with Introduction, Notes and Commentary*, The Anchor Bible 8, (New York: Doubleday, 1980), 416.

⁵ Uo., 416.

Izraelből való száműzetését eredményezte.”⁶ A 27,1 versben egyértelművé válik, hogy Dávid nem tartotta lehetségesnek, kivitelezhetőnek a Saulhoz való visszatérést.

Mindazonáltal gyanús, hogy Dávid számára az egyetlen megoldás az volt, hogy a filiszteusok között keressen menedéket, különösen ha igaz az, hogy korábban összetűzésben állt velük. A 17. fejezetben például azt a vádat halljuk a filiszteusoktól, hogy Dávid ölte meg Góliátot. Anthony F. Campbell rámutat arra, hogy az elbeszélés szövege nem feltételezi, hogy Dávid számára létezett volna egy második opció is (pl. a moábiták), és természetesnek veszi, hogy az egyetlen menedék a filiszteusoknál van.” Campbell hozzáteszi, „Dávidot életveszélyt sejtő félelme kergette a számkivetésbe.”⁷

Mégis, ha igaz volna az, hogy Dávid kényszerhelyzetbe került, és Saul üldözése elől volt kénytelen a filiszteusokhoz menekülni, akkor jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy Saul miért üldözte Dávidot. A konzervatív, Dávidot támogató válasz az lehetne, hogy Saul örülten féltékeny volt Dávidra. Ezt az értelmezést foglalja össze Stephen L. McKenzie: „Saul féltékenysége tulajdonképpen irracionális és örült. Dávid teljes mértékben ártatlan.”⁸ Én azonban nem vagyok elégedett ezzel a válasszal. Az én javaslatom a következő: ahelyett, hogy kifogásként említenénk Saul örültségét, legyőzésében Dávid bűnrészességét is látnunk kell. Ugyanis a 16,1–5 arra utal, hogy valakik összeesküvést szőttek Saul megbuktatására. Sámuel, valószínűleg Jahve irányítása szerint, Dávid személyében riválist lát. Mindez arra utal, hogy Saul mégsem volt annyira irracionális és paranoiás, mint ahogyan azt följegyezték. Inkább azt mondhatnánk, hogy viselkedése részben indokolt volt, hisz Dávid valós veszélyt jelentett. A 16. fejezet elején Dávidot kisfiúként ábrázolják, aztán van egy váratlan fordulópontra a leírásban, jóllehet alig észrevehető, ahol sejtetővé válik, hogy Dávid Saul hatalmának megdöntésére törekszik. A 27,2-ben szereplő 600 ember is erre utalhat. Emellett a 16,18 Dávidot harcra kész férfiként ábrázolja (שיאו המזלם). Továbbá Dávid kapcsolata Saul gyermekeivel, Jónátánnal és Míkállal próbálkozás volt az udvarba való bejutásra. Hayyim Angel így ír erről: „Feltehető, hogy Dávid Míkál személyében látta az utat a trónhoz, és amint megerősítette volna uralmát, már nem tartott volna

⁶ Adam GREEN, *King Saul: The True History of the First Messiah* (Cambridge: The Lutterworth Press, 2007), 117.

⁷ Anthony F. CAMPBELL, *The Ark Narrative: (1 Sam 4-6; 2 Sam 6): A form-critical and tradition-historical study* (Montana: Scholars Press, 1975), 271.

⁸ Stephen L. MCKENZIE, *King David. A Bibliography* (Oxford University Press, 2000), 78.

igényt rá.”⁹ Green felvetése is lehetséges: a 23. fejezetben Keíla felszabadítása egy megtervezett, Saul ellen irányított zendülés része, és Dávid menekülése a sikertelen felkelés eredménye volt.¹⁰ Az érvelés valószínűségét növeli, hogy a 26. fejezetben leírt találkozás egy Dávidot támogató újragondolás Saulról, aki árulásért elűzte Dávidot Izráelből. Ez értelmet adna a 27,4-nek is, ami kijelenti, hogy Saul leállítja Dávid üldöztetését, amint tudomására jut, hogy ez utóbbi Gátba menekült.

Érdemes kiemelnünk a 27,2–3-ban megjelenő gondolatot, amely szerint Dávid meglehetősen hamar támogatóra talált Ákís személyében. Bár nem az első találkozásuk volt, Dávid nem tett jó benyomást Ákísra, ugyanis elmezavart színelte (21,14–15). Ákís ekkor örültnek, bolondnak nevezi (עגג). A 27. fejezet szerint volt valamiféle alku közöttük. Ha Dávid a Saul megdöntéséről szóló forgatókönyv szereplője lett volna, akkor valószínűleg az alku tárgya az lett volna, hogy segít Ákísnak megdönteni Sault az ellenségem ellensége az én barátom elve szerint. Egyébként is Saul országa szálka volt a filiszteusok szemében. A 13,4-ben ez áll: „Izráel gyűlölködővé vált a filiszteusokkal szemben.” Lehet, hogy ezért gondolhatta azt Ákís, hogy Izráelt Dávid felügyelete alatt egy hűbéresi állammá teheti. Tetszhetett neki Dávid katonai észjárása és ismeretei Saul udvaráról. Erre utalhat a pozitív véleményezés Ákís szájából: „Ákís pedig bizalmába fogadta Dávidot, mert ezt gondolta: Nagyon meggyűlöltette magát a népével, Izráellel, ezért örökre az én szolgám marad.” (27.12). A 28,1–2-ben találunk választ erre az alkura. Itt maga Dávid nevezi önmagát Ákís szolgájának (דבט), és Ákís kijelenti, hogy Dávid lesz az ő testőre, azaz „fejének öre” (רמש ישארל).

Zsoldos

27,5–6-ban olvashatjuk, hogy Ákís Ciklágot hűbérbirtokként Dávidnak adományozta. A 7. vers pedig arról tudósít, hogy Dávid „egy évet és négy hónapot” töltött ott. Talán az időmegjelölés pontosságában lehetnek kétségeink, de annyi bizonyosnak látszik, hogy Dávid Ákíst ennél valószínűleg hosszabb ideig szolgálta. Mindez fontossá válik ebben a részben. Főként, ha elemezzük azt a meglehetősen nevetséges kijelentést a 27,8–28,2-ben, amely szerint egyetlen izraelita sem sérült meg. A szakirodalom igen gyakran hitelt ad ennek a kijelentésnek. McCarter például hangsúlyozza, hogy Dávid hűsége nem változott, és ra-

⁹ Hayyim ANGEL, „When Love and Politics Mix: David and His Relationships with Saul, Jonathan, and Michal”, *Jewish Bible Quarterly* 40, 1 (2012): 41–51, 50.

¹⁰ GREEN, *King Saul*, 107, 112.

vaszágára szüksége volt, hogy Ákís előtt ne lepleződjön le Júda iránti szeretete.¹¹ McCarternek valószínűleg igaza van: Dávid hűsége nem változott. Én mégis megkérdőjelezem, hogy ez a hűség vajon hazája iránt érzett szeretetének a jele volt-e. Szerintem Dávid inkább önmagához és saját hatalomra való törekvéseihez maradt hű. Osztom J. J. M. Roberts kételkedését, amely szerint „hízelgő lenne arra gondolni, hogy Dávid képes volt ilyen hosszú időn keresztül megtéveszteni a filiszteus uralkodót azt állítva, hogy dél-júdeai falvakat dúlt fel, miközben valójában az izraeliták ősi ellenségeit semmisítette meg.”¹²

Neal Bierling megjegyzi, hogy mind Tel Sera, mind Tel Halif – feltételezhető, hogy ez a két település feleltethető meg Ciklágban – körülbelül 23 mérföldre délre van Tell es-Safitól, amely Ákís számára Gát lehetett. Simon Schama is megjegyzi ezt, mint Gát lehetséges fekvését.¹³ Bierlingnek igaza van, amikor ezt írja: „Huszonhárom mérföld elég lehetett ahhoz, hogy láthatatlan távolságba kerüljön Ákís szemei elől.”¹⁴ Habár a 27,10-ben arról olvasunk, hogy nem volt mindig távol Ákístól. A kérdés, hogy „most éppen hová törtek be”, azt sugallja, hogy Dávidnak rendszeresen be kellett számolnia Ákís felé. Továbbá, Ákís is elsősorban Gátban tartózkodott, és mivel Gát körülbelül 23 mérföldre volt Ciklágtól, nem mondató el, hogy nem voltak filiszteusok Ciklágban. Gát ekkor még filiszteus tartomány volt. Sőt, a szöveg szerint Ákís megbízott Dávidban. A 27,12-ben olvasható „hinni” (וַיִּבְטַח) és „tudni” (וַיֵּדַע, 28,1) ezt a gondolatot hordozzák. Ennek ellenére a filiszteus hadvezérek nem bíznak Dávidban. Az ismerős ének „Ha Saul ezreket ölt meg, Dávid tízezreket” bizalmatlanságuk igazolása a 21,11 és 29,5-ben. Ez a sor csattanót rejt, mivel a 27,5–28,1 részben azon egyszerű igazság fogalmazódik meg, hogy Dávid nem irtózik az ellenség lemészárolásától. A 27. fejezet végéig nincs nyoma, hogy ebben a vonatkozásban valakinek is kétsége lett volna.

A ragaszkodás ahhoz, hogy Dávid senkit sem ölt meg a „sajátjaiból”, eltér a lényegtől. Még ha így is volna, Dávid akkor is egy megalomániás gyilkos a filiszteusok szerint. Ezt olvashatjuk a 27,9-ben egy morbid költői kifejezésben אלו הִיחַי שִׂיא הַשָּׂאוּ („sem férfit, sem asszonyt nem hagyott életben”). Dávid pusztí-

¹¹ McCARTER, *I Samuel: A New Translation*, 416.

¹² J. J. M. ROBERTS, “Public opinion, royal apologetics, and imperial ideology: a political analysis of the portrait of David, ‘a man after God’s own heart’”, *Theology Today* 69, 2 (2012): 116–132., 121.

¹³ SIMON SCHAMA, *The Story of the Jews: Finding the Words 1000 BCE – 1492 CE* (London: The Bodley Head, 2013), 80.

¹⁴ NEAL BIERLING, *Giving Goliath His Due: New Archaeological Light on the Philistines* (Grand Rapids: Baker Book House, 1992), 156.

tó hadjáratai valószínűleg elsősorban Ciklágban való pozíciójának megerősítéséért történtek, megtizedelte a környékbeli településeket, hogy vagyonhoz jusson. Az amálékíták követelését az alábbiakban bővebben kifejtem. McKenzie azzal érvel, hogy Dávidot a legbecstelenebb közel-keleti diktátorhoz lehet hasonlítani, például Szaddám Husszeinhez. Bizonyára lesznek néhányan, akik ellenzik ezt a kijelentést a nagy időbeni távolság miatt, hiszen nem mérhetjük Dávidot a 21. századi nyugati mértékekhez. Dávid sokkal könnyörtelenebb világban élt. Mégis, amint azt McKenzie hangsúlyozza, Dávid és Szaddám kulturálisan sokkal közelebb vannak egymáshoz, mint kettejük közül bármelyikük a nyugati kultúrához.¹⁵ Továbbá a *Saul ezreit ölte meg...* vers Dávid kegyetlenségét sugallja, amely még abban a korban is extrémnek számított. Az erőszakosságára utaló adatok fényében hihetővé válik, hogy Dávid fosztogatott, pusztított Negebben, amint arról a 10. versben olvashatunk. A 29. fejezet sorai ugyanakkor lehetségesnek tartják Dávid hajlandóságát az Izráel elleni harcba szállásra.

29,2-ben az a kép tárul elénk, amikor Dávid és emberei Ákís elleni harcba menetelnek.¹⁶ E szerint Dávid és az ő emberei készen álltak a filiszteusokkal Izráel ellen harcolni. Shemesh tanulmányában végigvezeti az érvelést, mely szerint Dávid készen állt saját királya és országa ellen harcolni, ötödik menetoszlopként szolgálni a filiszteusokat, amennyiben mindez nem lett volna kifogására némely filiszteus tisztnek. Shemesh megjegyzi, hogy ez azonban abszurd valóság lett volna a bibliai íróknak.¹⁷ Ezért a hagyományos (bibliai) értelmezés szerint Dávid azt tervezte, hogy kihasználja Ákís naivitását, és váratlanul tör rá a filiszteusokra, és hogy ezt sejtették, gyanították a filiszteus hadvezérek. R. P. Gordon így összegez: „Ákíst elvakította Dávid vonzereje, de a filiszteus parancsnokok pragmatikusabb nézőpontot képviseltek.”¹⁸ Ákís naivitása természetesen akár megalapozott lehet. Mi több, joggal tekinthetjük naivnak az elbeszélés minden olyan szereplőjét, aki ebben a helyzetben megbízott Dávidban. Talán maga az 1Sámuel írója is felismerte, hogy eléggé átlátszó Dávid tervének takargatása. Innen továbblépve, naivnak kell tekintenünk minden olyan értelmezést, amely a király Dávid iránti bizalmát valósnak tekinti. McCarter nagyon magabiztos: „nem lehetnek kétségeink afelől, hogy mi volt Dávid szándéka.”¹⁹ Azért mégsem árt némi óvatosság,

¹⁵ MCKENZIE, *King David*, 22.

¹⁶ „Amikor a filiszteusok városfejedelmek ezredeikkel és századaikkal együtt fölvonultak, Dávid a maga embereivel Ákís mögött vonult.” (1Sám 29,2)

¹⁷ SHEMESH, „David in the Service of King Achish”, 74.

¹⁸ ROBERT P. GORDON: *1 & 2 Samuel* (Exeter: The Paternoster Press, 1986), 197.

¹⁹ MCCARTER, *1 Samuel: A New Translation*, 428.

hiszen Dávid szívébe nem láthatunk be. A szöveg alapján ő sohasem szállt harcba a filiszteusok oldalán. Természetesen a szöveg írója megpróbálja elkerülni a következtetést, mely szerint Dávid megölte volna izraelita testvéreit, akárcsak a 27. fejezetben.

Érdeemes megjegyeznünk, hogy ez lenne az a harc, amelyben Saul életét veszíti, állítólag öngyilkos lesz. (31,1–5). Ez főleg a narratív olvasás szempontjából lehet fontos. Feltételezhető, hogy a szerző alibit szeretne találni Dávid számára. Dávid nem tehető felelőssé Saul haláláért, mert valószínűleg az amálékíták inváziójának utóhatásaival volt elfoglalva. Mégis ez az alibi kérdéseket vet fel. Hogyan lehetséges az, hogy az amálékíták így pusztítottak Ciklágban, ha a 15,8-ban ez olvasható: Saul „Agágot, Amálék királyát élve fogta el, de az egész népet fegyverrel irtotta ki.” Továbbá a 27. fejezetben az elbeszélő kijelenti, hogy Dávid megsemmisítette a már fosztogatáskor megsemmisített amálékítákat. Számos más nép közül választhatott volna a szerző alibit, mégis olyan népet választott, akiket bizonyíthatóan kétszer is elpusztítottak az 1Sámuel vonatkozó elbeszélése előtt. Így Dávid tartózkodási helye Saul halálakor kétséges, ismeretlen. Sőt, a 2Sámuel kezdő fejezetében a szerző által kínált ezen erősen megkérdőjelezhető alibi újra felbukkan. Miután elbánt a háromszor is legyőzött amálékítákkal, Dávidnak üzenet érkezik egy, a táborból megszökött amáléki embertől, aki azt állítja, hogy Saullal ő maga végzett annak kérésére, azaz Izráel királya könyörületi halál által halt meg, és felmutatta Saul koronáját és karperecét. A szerző, anélkül, hogy felmentené Dávidot Saul meggyilkolásának felelőssége alól, újfent felmutatja az amálékíták iránti rasszista érzületét.

Következtetés

Nincs okunk kételkedni abban, hogy Dávid szolgálta Ákist, mivel nem valószínű, hogy egy Dávidot ilyen elfogultan, pozitív fényben bemutató elbeszélő találta volna ki életének ezt a kétséges epizódját. Azaz mindez könyörtelen őszinteséggel újramesélt elbeszélése Dávid árulásának. Talán a szerző enyhe rokonszenvet érzett Saul iránt. Végül is nem lenne meglepő, ha Saul mentálisan valamelyest megbomlott volna, minekutána egy Dávid kaliberű ellenféllel került szembe. Ezzel együtt azonban Dávid árulásért még mindig Saul hibáztatható. A 16,14 konkrétan megszállottként jellemzi. Bár mint azt a fentiekben is láttuk, lehetséges egy sokkal valóságosabb értelmezése is ennek, nevezetesen, hogy Dávid valós szándéka Saul uralmának megdöntése volt, hogy maga lehessen király. Ennek sejtetését találjuk a 16,1–5-ben. Ebben az olvasatban Dávid Jonatánt és Mikált használta fel, hogy Saul közelébe férközzön. Keila városának „felszabadí-

tása” kísérlet lehetett egy Saul elleni zendülésre. A zendülés megbukott, Saul üldözte Dávidot, és Dávid a bizonytalan száműzetést választotta. Ezután ment Dávid Gátba, hogy Ákissal szövetséget kössön a közös ellenség, Saul megbuktatására. Dávid ciklági feudális földesúr lesz. Azt olvashatjuk, hogy Dávid félrevezeti, becsapja Ákíst, elhiteti vele, hogy az izraelitákat fosztogatja, de valójában az izraeliták ellenségeit pusztítja. Ez valószínűtlen. Először is azért, mert egyáltalán nem valószínű, hogy Dávid ily módon és ilyen hosszú ideig becsaphatta a filiszteusokat. Az elbeszélés szerint köteles volt Ákís királynak rendszeres beszámolni, ugyanakkor folyamatosan a filisztesuok körében tartózkodott, akik nem bíztak benne, és minden lépését figyelték. Továbbá sokuknak közülük lett volna oka arra, hogy bosszút álljon Dávidon azokért a kegyetlenségekért, amelyeket a megszállott településeken követett el. A korábbi *Megölt Saul ezer embert, Dávid meg tízezer embert* (1Sám 18,7) énekből ismert kegyetlen életvitellel találkozunk a 27. fejezetben is. A 29. fejezetben pedig sejthető Dávid hajlandósága arra is, hogy saját népe ellen is harcba szálljon. Az elbeszélő utalása, amely szerint Dávid a filiszteusok *végleges* elpusztítását tervezte, finoman szólva is kétséges, hiszen konkrét tény ezt nem támasztja alá, annál is inkább, mert végül nem vett részt a harcban. A „hivatalos” megfogalmazás szerint Saul öngyilkos lett a harcban. Ennek ellenére, mivel tudható, hogy Dávid fellázadt Saul ellen és Ákissal lépett szövetségre, ártatlanságára árnyék vetül. Annál is inkább, mivel az 1Sámuel 30 és a 2Sámuel 1 fejezetei nem kínálnak meggyőző alibit Dávid tartózkodási helyéről Saul halálakor, és arról sem, hogy hogyan került hozzá Saul koronája és karkötője. Shaul Bar írja: „A Dávid történetét megíró szerző egyik célja az volt, hogy eloszlasson minden kételyt, és Dávid trónkövetelésének törvényességét bebizonyítsa.”²⁰ Én tovább mennék, és amellet érvelnék, hogy nem az egyik, hanem a fő célja volt ez a szerzőnek. Ennek ellenére, a fenti vizsgálat tükrében a szerző nem érte el az általa kitűzött célt.

²⁰ Shaul BAR, *The Story of Saul* (Eugene: Cascade Books, 2013), 123.